

18 ПОЛЯРИЗАЦІЯ СВІТЛА

ЗВЕДЕННЯ ОСНОВНИХ ФОРМУЛ

18.1 Закон Брюстера

$$\operatorname{tg}\theta_B = \frac{n_2}{n_1},$$

де θ_B – кут падіння, при якому світло, що відбилося від діелектрика, повністю поляризоване; n_2 і n_1 – показники заломлення другого та першого середовища відповідно.

18.2 Закон Малюса для ідеального поляризатора

$$I = I_0 \cos^2 \varphi,$$

де I_0 – інтенсивність поляризованого світла, що падає на поляризатор; I – інтенсивність цього світла після проходження поляризатора; φ – кут між площинами поляризації світла, яке падає на поляризатор, та поляризатора.

Закон Малюса для неідеального поляризатора

$$I = I_0(1 - k) \cos^2 \alpha,$$

де k - коефіцієнт поглинання світла в аналізаторі.

18.3 Ступінь поляризації світла

$$P = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}},$$

де $I_{\max}$ та $I_{\min}$ – максимальна та мінімальна інтенсивності світла, яке пропускається поляризатором.

18.4 Кут повороту площини поляризації при проходженні світла через оптично активну речовину:

а) для твердих тіл

$$\varphi = \alpha d ,$$

де α – стала обертання; d – довжина шляху, пройденого світлом в оптично активній речовині;

б) для розчинів

$$\varphi = [\alpha]Cd ,$$

де $[\alpha]$ – питоме обертання; C – масова концентрація оптично активної речовини в розчині; d – довжина шляху світла у речовині.

ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ

Приклад 18.1 Пучок світла з повітря падає на поверхню рідини під кутом $\theta_1 = 54^\circ$. Визначити кут заломлення θ_2 пучка, якщо відбитий пучок повністю поляризований.

Розв'язання

$$\theta_2 - ?$$

$$\theta_1 = 54^\circ.$$

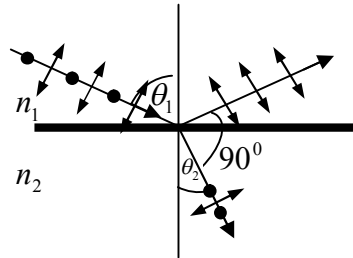

Рисунок 1

Відбитий пучок світла буде повністю поляризований (рис.1), якщо світло падає на межу поділу двох середовищ під кутом Брюстера. Цей кут визначається такою умовою:

$$\operatorname{tg}\theta_1 = n_2/n_1,$$

де n_1 і n_2 – показники заломлення середовищ, у яких поширюються падаючий та заломлений промені відповідно.

Кут заломлення θ_2 можна визначити за допомогою закону заломлення світлових променів на межі поділу двох середовищ:

$$\frac{\sin \theta_1}{\sin \theta_2} = \frac{n_2}{n_1}.$$

Враховуючи, що $\operatorname{tg}\theta_1 = \frac{\sin \theta_1}{\cos \theta_1}$, одержимо

$$\frac{\sin \theta_1}{\cos \theta_1} = \frac{\sin \theta_2}{\sin \theta_2} = \frac{n_2}{n_1}.$$

Звідки випливає, що

$$\cos \theta_1 = \sin \theta_2,$$

або

$$\sin \left(\frac{\pi}{2} - \theta_1 \right) = \sin \theta_2.$$

Тоді

$$\frac{\pi}{2} - \theta_1 = \theta_2 \Rightarrow \theta_1 + \theta_2 = \frac{\pi}{2}.$$

Таким чином, коли світло падає на границю поділу середовищ під кутом Брюстера, то сума кутів падіння та заломлення дорівнює 90° .

Звідси легко визначити кут заломлення:

$$\theta_2 = \frac{\pi}{2} - \theta_1, \quad \theta_2 = 90^\circ - 54^\circ = 36^\circ.$$

Відповідь: $\theta_2 = 36^\circ$.

Приклад 18.2 Граничний кут повного внутрішнього відбивання пучка світла на границі поділу рідини з повітрям дорівнює $\theta = 43^\circ$. Визначити кут Брюстера θ_B для падіння променя з повітря на поверхню цієї рідини.

Розв'язання

$$\theta_B - ?$$

$$\theta = 43^\circ.$$

Кут повного внутрішнього відбивання на границі поділу рідини з показником заломлення n і повітря з показником заломлення $n_{II} = 1$ визначається з умови

$$\sin \theta_B = \frac{n}{n_{II}} = n. \quad (1)$$

Звідси показник заломлення рідини дорівнює $n = \sin 43^\circ$. Кут Брюстера визначається з умови

$$\operatorname{tg} \theta_B = \frac{1}{n}. \quad (2)$$

Порівнюючи співвідношення (1) і (2), отримаємо

$$\operatorname{tg} \theta_B = \frac{1}{\sin \theta}.$$

Отже,

$$\theta_B = \operatorname{arctg} \left(\frac{1}{\sin \theta} \right).$$

Обчислення дають

$$\theta_B = \operatorname{arctg} \left(\frac{1}{\sin 43^\circ} \right) = 55,7^\circ.$$

Відповідь: $\theta_B = 55,7^\circ$.

Приклад 18.3 У частково поляризованому світлі амплітуда вектора напруженості електричного поля, що відповідає максимальній інтенсивності світла, в $m = 2$ рази більша за амплітуду, що відповідає мінімальній інтенсивності світла. Визначити ступінь поляризації P світла.

Розв'язання

Згідно з визначенням ступінь поляризації P світла дорівнює:

$$\frac{P-?}{m = 2.}$$

$$P = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}}, \quad (1)$$

де $I_{\max}$ і $I_{\min}$ відповідно максимальна та мінімальна інтенсивності світла, яке пройшло через аналізатор. Враховуючи, що інтенсивність світла I пропорційна квадрату амплітуди E вектора напруженості електричного поля, одержимо

$$I = k^2 E^2, \quad (2)$$

де k – коефіцієнт пропорційності.

Підставимо співвідношення (2) у (1) та отримаємо

$$P = \frac{kE_{\max}^2 - kE_{\min}^2}{kE_{\max}^2 + kE_{\min}^2} = \frac{E_{\max}^2 - E_{\min}^2}{E_{\max}^2 + E_{\min}^2}.$$

Відповідно до умови задачі $E_{\max} = mE_{\min} = 2E_{\min}$, тому

$$P = \frac{m^2 - 1}{m^2 + 1} = \frac{3}{5}.$$

Відповідь: $P = 0,6$.

Приклад 18.4 Ступінь поляризації P частково поляризованого світла дорівнює 0,5. У скільки разів відрізняється максимальна інтенсивність світла, що проходить через аналізатор, від мінімальної?

Розв'язання

Ступінь поляризації P світла за визначенням дорівнює

$$\frac{I_{\max}/I_{\min}-?}{P=0,5.}$$

$$P = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}},$$

де $I_{\max}$ і $I_{\min}$ відповідно максимальна та мінімальна інтенсивності світла, що пройшло через аналізатор. Поділимо чисельник і знаменник цього виразу на $I_{\min}$ та одержимо

$$P = \frac{\frac{I_{\max}}{I_{\min}} - 1}{\frac{I_{\max}}{I_{\min}} + 1}.$$

Розв'язуючи останнє рівняння відносно $I_{\max}/I_{\min}$, приходимо до співвідношення

$$\frac{I_{\max}}{I_{\min}} = \frac{1+P}{1-P}.$$

Підставимо в отримане співвідношення числові значення та отримаємо

$$\frac{I_{\max}}{I_{\min}} = \frac{1+0,5}{1-0,5} = \frac{1,5}{0,5} = 3.$$

Відповідь: $I_{\max}/I_{\min} = 3$.

Приклад 18.5 На шляху частково поляризованого світла, ступінь поляризації P якого дорівнює 0,6, поставили аналізатор, так, що інтенсивність світла, що пройшло через нього, стала максимальною. У скільки разів зменшиться інтенсивність світла, якщо площину пропускання аналізатора повернути на кут $\alpha=30^\circ$?

Розв’язання

Відповідно до закону Малюса, якщо на поляризатор падає плоскополяризоване світло з інтенсивністю I_{0p} , то інтенсивність світла на виході поляризатора I_p буде дорівнювати

$$I_p = I_{0p} \cos^2 \alpha ,$$

де α – кут між площиною поляризації падаючого світла та площиною пропускання поляризатора. Якщо на поляризатор падає природне неполяризоване світло з випадковими напрямками коливань світлового вектора, то для визначення інтенсивності світла, яке пройшло через поляризатор, потрібно у співвідношенні Малюса виконати усереднення по всіх кутах α . Враховуючи, що середнє значення $\cos^2 \alpha$ дорівнює

$$\langle \cos^2 \alpha \rangle = \frac{1}{2\pi} \int_0^{2\pi} \cos^2 \alpha \, d\alpha = \frac{1}{2},$$

одержуємо ослаблення інтенсивності падаючого природного світла I_{0p} у два рази.

Тепер, знаючи, як поляризоване і природне світло проходять через поляризатор, подамо частково поляризоване світло у вигляді суми природного світла з інтенсивністю I_{0e} і плоскополяризованого світла з інтенсивністю I_{0p} . Якщо таку суміш про-

пустити через аналізатор, то відповідно до закону Малюса максимальна інтенсивність прохідного світла буде дорівнювати

$$I_{\max} = I_{0p} + (1/2)I_{0e},$$

а мінімальна

$$I_{\min} = (1/2)I_{0e}.$$

Тоді ступінь поляризації цього світла може бути визначений таким чином:

$$P = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}} = \frac{I_{0p}}{I_{0p} + I_{0e}}. \quad (1)$$

За умовою задачі спочатку поляризатор був у положенні, коли інтенсивність прохідного світла була максимальною, тобто

$$I_{\max} = I_{0p} + (1/2)I_{0e}.$$

Площина поляризації поляризованого компонента в цьому випадку збігається із площиною пропускання поляризатора. Якщо тепер поляризатор повернути на кут α , то інтенсивність поляризованого компонента світла зменшиться за законом Малюса. Інтенсивність прохідного природного компонента не зміниться та буде, як і раніше дорівнювати половині інтенсивності природного компонента в падаючому на поляризатор світлі. Тоді інтенсивність прохідного світла стане дорівнювати

$$I_{\alpha} = \frac{1}{2}I_{0e} + I_{0p} \cos^2 \alpha.$$

Відношення інтенсивностей $I_{\max}/I_{\alpha}$, яке потрібно знайти

в задачі:

$$\frac{I_{\max}}{I_{\alpha}} = \frac{I_{0p} + \frac{1}{2}I_{0e}}{\frac{1}{2}I_{0e} + I_{0p} \cos^2 \alpha}, \quad (2)$$

виразимо через відношення інтенсивностей I_{0p}/I_{0e} , поділивши чисельник і знаменник співвідношення (2) одночасно на I_{0e} :

$$\frac{I_{\max}}{I_{\alpha}} = \frac{\frac{I_{0p}}{I_{0e}} + \frac{1}{2}}{\frac{1}{2} + \frac{I_{0p}}{I_{0e}} \cos^2 \alpha}. \quad (3)$$

Виконаємо перетворення у співвідношенні (1), розділивши спочатку чисельник і знаменник цього виразу на I_{0p} :

$$P = \frac{1}{1 + I_{0e}/I_{0p}}.$$

Звідси отримаємо

$$I_{0p}/I_{0e} = P/(1 - P). \quad (4)$$

Підставивши (4) у (2), одержимо

$$\frac{I_{\max}}{I_{\alpha}} = \frac{\frac{P}{1 - P} + \frac{1}{2}}{\frac{1}{2} + \frac{P}{1 - P} \cos^2 \alpha}.$$

Підставимо числові значення фізичних величин у це співвідношення та обчислимо

$$\frac{I_{\max}}{I_{\alpha}} = \frac{\frac{0,6}{1-0,6} + \frac{1}{2}}{\frac{1}{2} + \frac{0,6}{1-0,6} \cos^2 30^{\circ}} = \frac{\frac{0,6}{0,4} + \frac{1}{2}}{\frac{1}{2} + \frac{0,6}{0,4} \left(\frac{\sqrt{3}}{2}\right)^2} = \frac{4}{1 + \frac{9}{4}} = 1,23.$$

Відповідь: $I_{\max}/I_{\alpha} = 1,23$.

ЗАДАЧІ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ

18.1 Пучок природного світла, який розповсюджується у воді, відбивається від грані алмаза, зануреного у воду. При якому куті падіння відбите світло повністю поляризоване?

Відповідь: $\theta = 61^{\circ}12'$.

18.2 Визначити показник заломлення світла у нижченаведених випадках: а) для непрозорої емалі кут повної поляризації при відбиванні дорівнює 58° ; б) для прозорої речовини, для якої кут повної поляризації (при падінні світла ззовні) дорівнює граничному куту.

Відповідь: а) $n = 1,6$; б) $n = 1,272$.

18.3 Кут Брюстера θ_B при падінні світла з повітря на кристал кам'яної солі дорівнює 57° . Визначити швидкість світла в цьому кристалі.

Відповідь: $v = 1,94 \cdot 10^8$ м/с.

18.4 Знайти кут повної поляризації при відбиванні світла від скла, показник заломлення якого дорівнює $n = 1,57$.

Відповідь: $\varphi = 1,004$ рад ($57^{\circ}30'$).

18.5 Пучок природного світла падає на скляну призму з показником заломлення $n = 1,6$. Визначити кут падіння θ , якщо відбитий пучок максимально поляризований.

Відповідь: $\theta = 58^{\circ}$.

18.6 Аналізатор у два рази зменшує інтенсивність світла, яке пройшло поляризатор. Визначити кут θ між площинами поляризації поляризатора та аналізатора.

Відповідь: $\theta = 45^{\circ}$.

18.7 Кут між площинами поляризації поляризатора та аналізатора дорівнює $\theta = 45^{\circ}$. У скільки разів $k = I_0 / I$ зменшиться інтенсивність світла, що виходить із аналізатора, якщо цей кут збільшити до $\theta_1 = 60^{\circ}$?

Відповідь: $k = 2$ рази.

18.8 Кут α між площинами поляризації поляризатора та аналіза-

тора дорівнює 45° . У скільки разів зменшиться інтенсивність світла, що виходить із аналізатора, якщо цей кут збільшити до 60° ?

Відповідь: у 2 рази.

18.9 У скільки разів послаблюється інтенсивність світла, що проходить через два поляризатори, площини поляризації яких утворюють кут $\alpha = 30^{\circ}$, якщо у кожному поляризаторі окремо втрачається 10% інтенсивності падаючого на нього світла?

Відповідь: у 3,3 разу.

18.10 При падінні природного світла на деякий поляризатор, крізь нього проходить 30% світлового потоку, через два таких поляризатори - 13,5%. Знайти кут між площинами пропускання цих поляризаторів.

Відповідь: $\theta = 30^{\circ}$.

18.11 Пучок природного світла падає на систему із шести поляризаторів, площина пропускання кожного з яких повернена на $\theta = 30^{\circ}$ відносно площини пропускання попереднього. Яка частина світлового потоку проходить через цю систему?

Відповідь: $k = 0,12$.

18.12 Аналізатор у $k = 2$ рази зменшує інтенсивність світла, що проходить до нього від поляризатора. Визначити кут α між площинами пропускання поляризатора та аналізатора. Втратами світла в аналізаторі знехтувати.

Відповідь: $\alpha = 45^{\circ}$.

18.13 Поглинання світла у призмі Ніколя таке, що найбільша інтенсивність поляризованого світла, яке пройшло через нього, дорівнює 90% інтенсивності поляризованого світла, що падає на нього.

1 У скільки разів зменшується інтенсивність природного світла при проходженні його через дві призми Ніколя, площини поляризації яких складають кут 63° ?

2 У скільки разів зменшується інтенсивність світла, якщо, крім двох призм Ніколя, зазначених в умові 1, світло проходить ще через одну, напрямок площини поляризації якої є таким самим, як і для першої призми?

Відповідь: 1 у 12 разів; 2 у 65 разів.

18.14 Між двома схрещеними поляризаторами поставили третій під кутом α . При якому куті α коефіцієнт пропускання такої системи максимальний, а при якому - мінімальний?

Відповідь: $\min - 0^\circ, \pm 90^\circ, \pm 180^\circ$; $\max \pm 45^\circ, \pm 135^\circ$.

18.15 Є два однакових недосконалих поляризатори, кожний з яких обумовлює ступінь поляризації $P = 0,8$. Який максимальний ступінь поляризації можуть забезпечити ці два поляризатори, встановлені послідовно один за одним?

Відповідь: $P_{\max} = 0,976$.

18.16 У частково поляризованому світлі амплітуда світлового вектора, що відповідає максимальній інтенсивності світла, у 2 рази більша за амплітуду, що відповідає мінімальній інтенсивності. Визначити ступінь поляризації світла P .

Відповідь: $P = 0,6$.

18.17 На шляху частково поляризованого світла зі ступенем поляризації $P = 0,6$ поставили аналізатор, так, щоб він пропускав максимальну інтенсивність світла. У скільки разів зменшиться інтенсивність світла, що проходить через аналізатор, якщо його площину пропускання повернути на $\alpha = 30^\circ$?

Відповідь: у 1,23 разу.

18.18 Пластинку кварцу товщиною $d_1 = 2$ мм, вирізану перпендикулярно до оптичної осі, помістили між двома поляризаторами, площини пропускання яких збігаються. Після проходження пластинки площина поляризації світла повернулася на кут $\varphi = 53^\circ$. Визначити товщину d_2 пластинки, при якій світло не проходить через аналізатор.

Відповідь: $d_2 = 3,4$ мм.

18.19 Чистий нікотин у скляній трубці довжиною $l = 8$ см повертає площину поляризації жовтого світла на кут $\varphi = 137^\circ$. Густина нікотину $\rho = 1010$ кг/м³. Визначити питоме обертання нікотину.

Відповідь: $[\alpha] = 0,03$ рад·м²/кг (1,7 град·м²/кг).

18.20 Розчин глюкози з масовою концентрацією $\rho = 280$ кг/м³,

який міститься у скляній трубці, повертає площину поляризації монохроматичного світла на $\varphi = 32^\circ$. Визначити масову концентрацію глюкози в іншому розчині, налитому у ту саму трубку, якщо він повертає площину поляризації світла на $\varphi = 24^\circ$.

Відповідь: $\rho_1 = 210 \text{ кг/м}^3$.

18.21 Кут повороту площини поляризації жовтого світла при проходженні через трубку з розчином цукру дорівнює $\varphi = 40^\circ$. Довжина трубки $d = 15 \text{ см}$. Питоме обертання цукру дорівнює $[\alpha] = 0,0117 \text{ (рад}\cdot\text{м}^2\text{)/кг}$. Визначити масову концентрацію цукру в розчині.

Відповідь: $\rho = 398 \text{ кг/м}^3$.

18.22 На шляху частково поляризованого світла розміщений поляризатор у положенні, що пропускає максимальну кількість світла. При його повороті на $\theta = 60^\circ$ інтенсивність прохідного світла зменшилася у три рази. Знайти ступінь поляризації падаючого світла P .

Відповідь: $P = 0,8$.

18.23 На поляризатор падає пучок частково поляризованого світла. При деякому положенні поляризатора інтенсивність світла, що пройшло через нього, стала мінімальною. Коли площину пропускання поляризатора повернули на кут $\beta = 45^\circ$, інтенсивність світла зросла в $k = 1,5$ рази. Визначити ступінь поляризації P світла.

Відповідь: $P = 0,348$.

18.24 Ступінь поляризації частково поляризованого світла $P = 0,25$. Знайти відношення інтенсивності поляризованої складової цього світла до інтенсивності природної складової.

Відповідь: $0,3$.

18.25 На шляху частково поляризованого світла зі ступенем поляризації, що дорівнює $P = 0,5$, поставлений аналізатор. Знайти максимальний і мінімальний коефіцієнти пропускання цього аналізатора.

Відповідь: $0,25$ і $0,75$.